

РОЛЬ САМООСВИТИ У ВДОСКОНАЛЕННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВИТИ

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-300-2-9>

Тетяна ПРИЛПКО,

доктор сільськогосподарських наук, професор,
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»
e-mail: vt1280726p@ukr.net

Тетяна КОВАЛЬ,

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»
e-mail kovaltetiana777@gmail.com

Вступ. Сучасне суспільство потребує молодих енергійних фахівців у будь-якій сфері діяльності. Тому головною задачею викладача, що виховує майбутніх спеціалістів, необхідно самому постійно підвищувати свої професійні досягнення. Сьогодні потребує від педагога-практика володіння сучасними технологіями навчання і виховання, бажання та вміння постійно вчитися й самовдосконалюватися, відчувати тенденції інноваційних змін у системі освіти, уміти аналізувати й оцінювати ефективність використання педагогічних технологій.

Діяльність викладача вищої школи має високу соціальну значущість і посідає одне з центральних місць у державотворенні, формуванні національної свідомості й духовної культури українського суспільства. У сучасному суспільстві самоосвіта є необхідною умовою професійної діяльності та зростання педагога. Самоосвіта викладача спрямована на здобуття нових та поглиблення раніше набутих знань, формування компетентностей, розвиток якостей, необхідних викладачу; розвиток освіченості та загальної культури, світогляду особистості, розвиток творчого потенціалу. Оскільки самоосвіта є одним із головних резервів і факторів підвищення професійної компетентності викладачів закладів вищої освіти, актуальним є питання визначення ефективних заходів для якісного здійснення процесу самоосвіти викладачів.

Провідною формою вдосконалення педагогічної майстерності та професійної компетентності, що полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої діяльності, спрямованої на саморозвиток та самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу стає самоосвіта. Викладачі мають готувати підрастаюче покоління до вирішення нових професійних проблем, передавати навички професійного самовдосконалення під час фахової підготовки здобувачів вищої освіти в умовах закладу вищої освіти. Від професійної кваліфікації викладачів, в першу чергу, залежить ефективність формування нового покоління спеціалістів. Адже важливим завданням сучасної освіти є забезпечення високого рівня загальнонаукової і професійної підготовки фахівців, які володіють системою знань і вмінь, можуть мислити логічно і проблемно, здатні до поєднання теоретичних і практичних знань. Вимоги до рівня професіоналізму фахівців постійно зростають, і це актуалізує необхідність створення системи безперервної освіти.

Сучасний педагог вищої школи має спрямовувати свою діяльність на формування наукового мислення, розвиток внутрішньої особистої потреби у постійному саморозвитку, самоосвіті протягом усього життя [12, с.221-223].

Самоосвіта викладача не повинна зводитися до відновлення знань, якими він оволодіє, мова йде про ознайомлення з новітніми педагогічними та психологічними дослідженнями, пошук нових напрямків у методиці та організації навчально-виховного процесу, розгляд на високому науковому рівні педагогічних проблем, що викликають утруднення в практичній роботі.

Необхідність самоосвіти продиктована, з одного боку, самою специфікою викладацької діяльності, її соціальною роллю, з іншого боку – реаліями й тенденціями неперервної освіти, що пов'язано з мінливими умовами педагогічної праці, потреба суспільства, еволюцією науки і практики, вимогами до людини, її здатності швидко й адекватно реагувати на зміну суспільних процесів і ситуацій, готовності змінювати свою діяльність, уміло розв'язувати нові складні завдання.

Самоосвіта педагогів є безперервний, особливим чином організований процес розвитку та збагачення сукупної культури педагога на основі сформованих в нього освітніх потреб.

Посилення ролі самоосвіти викладачів вищої школи передбачає уміння самостійно вчитися, формувати здатність до саморозвитку, творчого застосування здобутих знань, способів адаптації до професійно-педагогічної діяльності в сучасному світі. Орієнтуючись у самоосвітніх інноваціях, володіючи різними методиками навчання свого предмета та застосовуючи їх у практичній роботі, викладач у такий спосіб повноцінно самореалізується у професійній діяльності, набуває здатності до самостійного інноваційного пошуку. Висококваліфікований педагог упроваджує сучасні освітні технології, поповнює банк сучасних форм, методів, засобів організації навчальної діяльності здобувачів. Не секрет, що в кожному навчальному закладі є викладачі-особистості, лекції яких здобувачі вищої освіти відвідують найбільш охоче не тільки тому, що їх приваблює зміст дисципліни, а головним чином тому, хто, як і на якому рівні викладає цю дисципліну, причому з урахуванням індивідуальності кожного, хто її вивчає.

Високий рівень володіння змістом відповідної професійної діяльності означає, що знання є системними, бо тільки через системність у вивченні процесів і явищ дійсності можна прогнозувати відповідний розвиток і зміну цієї дійсності в особистій діяльності. Наукова й дидактична підготовка викладача не може бути нижчою від межі сподівань здобувачів вищої освіти. Ідеал – поєднання бажання викладати з науковим авторитетом, глибокими знаннями, використанням власного наукового доробку і найновіших наукових досягнень.

Передумовою підвищення якості самоосвіти викладача є вивчення його професійної мотивації. Необхідно знати мотиваційні характеристики, професійні прагнення та інтереси на етапі професійної діяльності. Важливо забезпечити гармонійне поєднання особистих і суспільних інтересів. За допомогою самоосвіти відбувається професійне становлення педагога, яке є свідомим, цілеспрямованим процесом підвищення рівня власної професійної компетентності, розвитку професійно значущих якостей відповідно до соціальних вимог, умов професійної діяльності і власної програми розвитку. Самоосвіта має здійснюватися на основі цілеспрямованого та системного підходу з обов'язковим урахуванням індивідуальних можливостей та відповідного ступеня готовності педагогічного працівника.

Сучасні вимоги до педагога на перше місце ставлять систематичну самостійну роботу з розвитку професійної компетентності, поглиблення його теоретичних знань та практичних умінь. Отже, проблема самоосвіти стає все більш актуальною.

Її основним змістом є оновлення і вдосконалення знань, що є у спеціаліста, його умінь і навиків із метою досягнення бажаного рівня професійної компетентності. Оскільки проблема самоосвіти охоплює широкий спектр питань, то для її вирішення важливе значення має визначення сучасних підходів до самоосвітньої діяльності педагога.

Самоосвітня компетентність педагогів професійної навчання набула особливої актуальності у зв'язку зі схваленням Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти на період до 2027 року, якою передбачено проведення реформ задля поліпшення якості професійної освіти, задоволення потреб ринку праці у кваліфікованих кадрах, зростання привабливості професійної освіти. Уже на першому етапі реалізації Концепції (до 2021 р.) заплановано започаткувати сертифікацію педагогічних працівників у сфері професійної (професійно-технічної) освіти. Тому педагоги мають підвищувати рівень професійної компетентності, у тому числі, і через самоосвіту. Але на практиці спостерігається суперечність між вимогами до самоосвіти та недостатнім рівнем самоосвітньої компетентності педагогів професійного навчання.

У сучасних умовах інтеграції вищої освіти України до європейського простору вищої освіти особливо важливим суб'єктом освітньої діяльності стають науково-педагогічні працівники, які покликані формувати універсальні компетентності у майбутніх фахівців. Аксиомою є той факт, що якість підготовки молодого фахівця залежить від професійного рівня науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. Компетентності, одержані науково-педагогічним працівником під час підготовки, не можуть бути актуальними протягом усієї кар'єри викладача, тож постає необхідність оновлення знань, умінь, навичок викладача та підвищення рівня здатності їх застосування у своїй професійній діяльності. Це, в свою чергу, сприятиме адаптації науково-педагогічного працівника до умов динамічного розвитку сучасного світу. У такій ситуації виникає цілком закономірне запитання: чим на сьогодні є підвищення професійної компетентності для науково-педагогічного працівника: правом чи обов'язком? Це прерогатива самого науково-педагогічного працівника чи держави? На вирішення цих питань і спрямована дана стаття.

Готовність самостійно здобувати необхідну інформацію, структурувати її та передавати є однією з найважливіших професійних компетенцій спеціаліста будь-якої галузі. Самоосвіта як психолого-педагогічна і соціальна категорія знаходиться в активному розвитку; інтерес широкого кола громадськості до самоосвітньої діяльності зумовлений об'єктивними соціально-економічними причинами та стрімким розвитком науки.

Дослідження довели, що існує стійкий позитивний зв'язок між інтенсивністю самоосвітньої діяльності викладача і темпами росту його професійної майстерності. Тому самоосвіта є особливо важливою для педагога, коли професія вимагає багато знань, життєвих умінь, практичних навичок [3, с.43-49].

Аналіз літературних джерел показує, що професійно-педагогічна діяльність викладача закладу вищої освіти – багаторівнева та складно організована. Вона поєднує наукову, викладацьку, навчальну та методичну роботу. Метою діяльності викладача є формування саме професійних знань, умінь, навичок, та орієнтація на особистісне зростання здобувачів вищої освіти [13, с.33-38]. Важливим засобом професійного розвитку викладача вищого навчального закладу, підвищення ефективності його педагогічної діяльності та навчально-виховного процесу, фактором активізації і розширення самосвідомості особистості та показником досягнення фахівцем свого педагогічного ідеалу є постійна самоосвіта.

В педагогічній літературі виділяються такі принципи самоосвіти: принцип цілісності (системність самоосвітньої діяльності); принцип діяльності (практична спрямованість роботи); принцип мобільності (відповідність змісту самоосвіти рівню професійної компетентності); принцип самореалізації (впровадження в життя своїх внутрішніх можливостей та здібностей); принцип самореалізації (здатність особистості раціонально організувати свою діяльність) [2, с.133-139].

Аналіз практики роботи в закладах вищої освіти дозволяють сформулювати основні вимоги до організації, змісту й методики роботи щодо забезпечення самоосвітньої роботи викладачів та її активізації: планованість процесу самоосвіти; контроль і самоконтроль за перебігом самоосвіти; матеріальне та моральне стимулювання самоосвіти; створення в освітній установі необхідних матеріально-технічних і морально-психологічних умов для самоосвітньої діяльності; оволодіння викладачами передовими прийомами й методами самоосвіти [7, с.117-124].

Метою статті є аналіз шляхів самоосвіти викладачів в умовах закладу вищої освіти як важливої складової їх особистісно-професійного становлення та зростання.

У процесі написання статті використані методи аналізу, систематизації науково-методичних літературних джерел, узагальнення теоретичних даних.

Результати. У контексті досліджуваної проблеми наголосимо, що проблема самоосвіти педагога викликала інтерес дослідників з найдавніших часів. Так, уже філософські праці Архімеда, Сократа, Платона актуалізували питання самоосвіти, наголошуючи на тому, що розвиток мислення людини, її потенційних здібностей можливий лише в результаті самопізнання й самовдосконалення.

В енциклопедії освіти зазначається, що самоосвіта – це «самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних особистісно значущих освітніх цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищення професійної кваліфікації тощо» [5, с.798]. Самоосвіта педагога є провідною формою вдосконалення професійної компетентності, що полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої роботи, спрямованої на саморозвиток та самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу.

Розглянемо, що собою уявляє самоосвітній процес. Загальна його характеристика має такий вигляд. З одного боку – це керованим адміністрацією навчального закладу, з іншого – самокерованим з боку особистості. Сьогодні педагоги повинні розуміти: бути гарним професіоналом означає бути в постійному пошуку, зростанні, розвитку. Труд педагога відрізняється високою мобільністю, надзвичайною складністю, вимагає від нього глибоких та різнобічних наукових професійних знань, умінь, навичок, що становлять основу професійної компетентності. Підвищення професійної компетентності педагога – запорука успішного реформування системи освіти в цілому.

Педагогічний досвід переконливо свідчить, що фундаменталізація навчання, в основі якої лежить дидактичний принцип науковості, – головний шлях формування компетентних дій викладача.

Викладач, який не має належної фундаментальної бази, не може піднятися до високого творчого рівня. Йому важко орієнтуватися в змінах, що вносяться в навчальні програми і підручники, викладати нові розділи, трансформувати наукову систему знань у навчальну.

Важливим завданням в умовах сучасного суспільства є навчити здобувачів освіти користуватися сучасними інформаційними технологіями; для них комп'ютерна техніка повинна стати звичним засобом не лише для розв'язання різноманітних завдань у сфері навчальної діяльності, а й засобом підготовки до життєдіяльності в інформаційному суспільстві, у тому числі й суспільстві знань; засобом формування у молодого покоління умінь самостійного навчання, а також уникати принципів енциклопедизму на користь розвитку критичного підходу до навчального матеріалу і навчання в цілому; засобом

формування креативного мислення і цілісного уявлення про навколишній світ. Стосовно педагогічної діяльності під професійною компетентністю розуміється інтегральна характеристика особистості і професіоналізму педагога, яка визначає його здатність результативно вирішувати професійні задачі, що виникають у педагогічній діяльності у конкретних реальних ситуаціях.

Самостійна робота над собою не легка. Але труднощі, з якими викладач постійно стикається, приступаючи до самовдосконалення, ні в якому разі не повинні його лякати. З часом вони долаються: легше та доступніше стає читання наукової літератури, проведення лекцій, усних виступів та письмових оформлень своїх думок, простіше стає орієнтуватися у потоці наукової інформації, легше вирішується завдання оволодіння практичними вміннями. Поступово формується переконання, що самовдосконалення – це не тільки обов'язкова, але й цікава справа. Важко уявити викладача, який би зовсім не займався самовдосконаленням. Але часом при цьому вирішуються досить обмежені завдання, які пов'язані з підготовкою до наступних занять, написанню матеріалів для лекцій, тощо. Мова повинна йти про більш віддалену перспективу, причому кожний викладач повинен вміти «програмувати» самого себе, власні знання на кілька років вперед. Перший крок в досягненні ефективності самовдосконалення складається в умілому виборі мети, в постанові перед собою конкретних завдань на певні періоди, тобто в програмуванні роботи.

З психологічної точки зору викладачу необхідно постійно займатися самоосвітою, оскільки специфіка викладацької праці така, що педагоги:

- знаходяться в становищі людей, завдання яких повідомляти істину, яку вони нерідко інтерпретують відповідно до своїх поглядів, що склалися за десять і більше років до моменту її повідомлення;

- мають обмежені в порівнянні зі студентами часові можливості для отримання інформації;

- мають порівняно обмежене коло спілкування, зі своїми однолітками і нерідко обмежене професійними інтересами середовище спілкування.

В результаті нерідко картина світу, що є у викладача, може не відповідати реаліям, що змінилися, а отже, і істотно розходитися з картиною світу, що сприймається його студентами. Тому самоосвіту викладача слід розуміти двояко: з одного боку, як постійне поповнення професійної і загальнокультурної інформації, з іншого – як постійне оновлення індивідуального соціального досвіду в найширшому плані.

Самоосвіта є результатом освіти й обов'язковою умовою ефективності останньої. Взаємозв'язок процесів освіти та самоосвіти зумовлений тим, що: самоосвіта сприяє накопиченню знань; формуванню інтелекту, розвитку розумових сил і здібностей; є інформативним процесом, складником розумового самовиховання, завдяки якому виробляються якості, потрібні для успішного оволодіння знаннями. Самоосвіту не можна ототожнювати із самостійною роботою, тому що вона – це є цілеспрямоване добровільне вдосконалення особистості у сфері науки, культури за допомогою самостійної та науково-дослідницької діяльності. Отже, самостійна робота є одним із засобів самоосвіти.

Зазначене вище дає підставу трактувати самоосвіту як вид пізнавальної діяльності, яка характеризується активністю, самостійністю, добровільністю й спрямованістю на вдосконалення розумових здібностей, формування культури розумової праці [10, с.21]. Компонентами самоосвітньої діяльності є пізнавальна активність, самостійна діяльність, саморегуляція, самокорекція.

Як відомо, викладання будь-якої дисципліни у вищій школі – творча справа, певною мірою мистецтво, котре потребує не тільки врахування руху змісту навчання, конкретних форм його здійснення, а й з'ясування їх співвідношення один щодо одного з погляду найефективнішого способу донесення змісту навчання до свідомості здобувача вищої освіти. Нова якість освіти неможлива без творчого самовизначення, самовдосконалення, саморозвитку педагогів, їх професійної майстерності. Особливо важливе місце займає поповнення знань з предмету, що викладається, і знайомство з новітніми даними відповідної науки, розвиток педагогічних, психологічних і методичних знань і умінь, що можливо лише при ознайомленні з відповідною новітньою літературою й регулярному читанні періодичних видань. На нашу думку, самоосвіта педагога буде ефективною, коли реалізується потреба особистості в саморозвитку, коли педагог вміє оцінити себе, володіє способами самопізнання і самоаналізу, готовий до змін, володіє здатністю до рефлексії, спрямованої на усвідомлення власних дій, почуттів, на аналіз своєї діяльності. Також важлива програма самоосвіти, яка включає загальноосвітнє, предметне, наукове, психолого-педагогічне і методичне спрямування [14, с.105].

Для формування творчої особистості потрібні інноваційні технології та методи навчання, органічно поєднані з новим змістом освіти. Органічне поєднання змісту освіти з розвивальною методикою має на меті посилити навчальний ефект. Успіх буде досягнуто, коли цей ефект стане потребою всього суспільства, тобто потрібне соціальне замовлення на творчу особистість.

Методика та техніка самоосвіти безпосередньо пов'язані з рівнем сформованості в педагогів системи основних педагогічних умінь. Адже педагог не тільки викладає свій предмет, а й забезпечує міцні знання, уміння застосовувати їх у практичній діяльності. Самоосвіта передбачає не просте закріплення професійних знань або засвоєння вже відомої наукової інформації, а має за мету придбання нових наукових і методичних знань, оволодіння педагогом засобами застосування їх у практичній діяльності. Самоосвіта викладача має органічно поєднати в собі єдність і різноманітність змісту освіти. Іншими словами, неможливість необмеженого накопичення знань, включення їх у зміст освіти має бути компенсована формуванням та розвитком творчих здібностей, високим рівнем їхнього інтелектуального розвитку.

Основними формами методичної роботи в навчальному закладі, спрямованими на підвищення мотивації педагогів до самоосвіти, є індивідуальна та колективна. Зміст індивідуальної самоосвіти педагога охоплює систематичне вивчення наукової літератури, безпосередню участь у роботі семінарів, конференцій, педагогічних читань; розробку окремих проблем, пов'язаних з удосконаленням навчально-виховної роботи; підготовку доповідей, виступів, огляд наукових та методичних журналів, збірників та ін. Серед колективних форм самоосвіти важливими є відкриті заняття, семінари, педагогічні читання тощо.

До основних напрямів самоосвіти викладача відносяться: професійні, педагогічні, психологічні, методичні, естетичні, історичні, політичні, здоров'я, інтереси, захоплення та ін. При виборі методів і засобів самоосвіти викладач повинен врахувати власний рівень підготовки, інтереси, можливості, визначити форми самоосвіти [8, с.40-48].

До найбільш поширених форм самоосвіти викладача слід віднести: науково-дослідницьку діяльність за обраним науковим напрямом, вивчення наукової, фахової, методичної та навчальної літератури; написання монографій, підручників, посібників; вивчення досвіду колег; підготовка до занять, розробка нових методик проведення занять і практична апробація нових технологій, форм та методів навчання.

До ефективних форм удосконалення належить взаємовідвідування занять викладачами. Форма традиційна, добре випробувана, опорна для вдосконалення багатьох компонентів навчального процесу. Взаємовідвідування обов'язково заносяться в індивідуальні плани роботи викладачів. Упродовж навчального року контролюється їх хід та ефективність, вносяться корективи. У плані роботи необхідно визначити стрижневу тему взаємовідвідувань. Це може бути впровадження інноваційних методів у навчальний процес, відповідність курсів, які викладаються, ступеню їх наукової опрацьованості в сучасних умовах, аналіз пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти (форми активізації в ході аудиторних занять).

Систематична робота з організації взаємовідвідувань дає можливість викладачам обмінятися досвідом, співвіднести методи своєї роботи з тими, що використовують інші, визначитися з ефективністю її форм. Якщо ж іще існує стрижнева тема під час взаємовідвідувань, то це дає змогу зосередитись усьому викладацькому корпусу на її аналізі, а наприкінці навчального року, маючи достатній матеріал для аналізу, обмінятися думками, визначити шляхи вдосконалення або коригування [1, с.106-110].

Методична робота, яка спонукає кожного викладача до підвищення свого фахового рівня, сприяє взаємному збагаченню членів педагогічного колективу педагогічними знахідками, дає змогу молодим педагогам вчитися педагогічній майстерності у старших і досвідченіших колег, забезпечує підтримання в педагогічному колективі духу творчості, прагнення до пошуку.

Однією із форм організації безперервного розвитку фахової освіти та кваліфікації педагогів є робота над науково-методичною темою. Алгоритм самоосвіти в даному питанні можна представити наступним чином: проблема, над якою працює кафедра; власна методична тема; термін реалізації; мета та завдання дослідження; очікувані результати; впровадження нових методичних прийомів і підходів у викладанні матеріалу; адаптація комп'ютерних програм для використання в процесі викладання; створення тестів для оцінки якості засвоєння вивченого матеріалу; створення мультимедійних супроводів занять; відвідування методичних семінарів, занять колег, науково-методичних конференцій для обміну досвідом з метою отримання методичної допомоги; написання статей у фахові журнали; систематичне проходження курсів підвищення кваліфікації.

Будь-яка форма самоосвіти є ефективною, якщо вона має результат. Результатом самоосвітньої діяльності викладача можуть бути: підвищення рівня педагогічної майстерності; захист кандидатської чи докторської дисертації, видання методичних та навчальних посібників, науково-методичних розробок, статей у фахових виданнях; розробка нових методик проведення занять; створення особистої методичної чи предметної web-сторінки; створення тестових матеріалів в електронних оболонках тощо.

Результативність самоосвіти залежить від структури процесу управління цією діяльністю, який передбачає: під час підготовки – з'ясування мети діяльності і відносин, що складаються між її учасниками; визначення завдань і планування роботи; під час здійснення – організацію діяльності, аналіз ходу процесу і його корекцію; під час підведення підсумків – аналіз ефективності зробленого, визначення нових завдань.

Успішність самоосвіти педагога також визначається сукупністю об'єктивних та суб'єктивних обставин. Об'єктивні обставини визначаються рівнем змісту освіти й інноваційних технологій освіти, місцем вищої освіти в суспільстві та станом самого суспільства в цілому. Суб'єктивні обставини визначаються загальною спрямованістю особистості, її соціально-моральними потребами, інтересами, цінностями, прагненням до самовдосконалення, мотивацією вдосконалення, тобто індивідуально-особистісним смислом навчання. Важливо, щоб усі види роботи педагога під час самоосвітньої діяльності відзначались творчим характером. Лише творчість захоплює особистість, спонукає до активних дій, дає задоволення. Діяльність педагогічних працівників у системі самоосвіти має певним чином схвалюватись і заохочуватись. Доцільно використовувати методики, спрямовані на визначення рівня психолого-педагогічної компетентності. Це дасть змогу кожному викладачеві побачити власні успіхи, поступальний рух уперед. За допомогою експертних оцінок діяльності кожного педагога варто досліджувати, якою мірою піднесення рівня педагогічної майстерності вплинуло на якість знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти, їхній інтелектуальний розвиток, чи є у них певний поступ в оволодінні методами самостійної пізнавальної діяльності.

Швидкі темпи інформатизації суспільства ставлять нові вимоги до інформаційної культури викладачів закладів вищої освіти. На сьогодні одним з найважливіших резервів підвищення ефективності неперервної освіти і самоосвіти педагогічних та науково-педагогічних працівників стає впровадження нових інформаційних і комунікаційних технологій на базі Internet. Самоосвіта в умовах «інформаційного суспільства» передбачає, що кожен учасник навчального процесу: має можливість доступу до баз даних і засобів інформаційного обслуговування; розуміє різні форми і способи представлення даних; знає існуючі загальнодоступні джерела інформації та вміє ними користуватись; вміє оцінювати та обробляти наявні дані з різних кутів зору; вміє аналізувати і обробляти статистичну інформацію; вміє використовувати існуючі дані при вирішенні поточних завдань. Зокрема, в Internet-самоосвіті викладачів значну роль відіграють наукові електронні педагогічні журнали. Вони дозволяють оперативно розповсюджувати науково-педагогічну інформацію, сприяють інтеграції до глобальних баз даних.

Проблема інформатизації навчального процесу пов'язана з усіма сучасними аспектами розвитку системи освіти. Це такі аспекти, як гуманітаризація освіти, активізація навчальної діяльності, гуманізація навчального процесу, інтенсифікація спілкування педагога і здобувачів вищої освіти та збільшення питомої ваги самостійної діяльності, фундаменталізація знань і надання результатам навчання практичної значущості, інтеграція навчальних процесів і диференціація навчання відповідно до індивідуальних запитів. Нахилів і здібностей здобувачів, забезпечення базових рівнів знань із різних навчальних предметів. Усі ці проблеми тісно пов'язані між собою, і їх слід розглядати комплексно, як цілісну систему невіддільних одна від одної проблем. Розуміння вказаних аспектів, їх взаємозв'язків і взаємопроникнення треба вважати однією з найважливіших складових інформаційної культури педагога [9, с.75-78].

Важливого значення для формування знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного використання сучасних інформаційних технологій у навчальному процесі, набувають психологія, педагогіка, методика викладання відповідних дисциплін, які формують знання, уміння й навички, необхідні для правильного вибору мети, постановки завдань, побудови інформаційних моделей процесів і явищ, які вивчаються.

Таким чином, самоосвіта педагога в галузі використання інформаційних технологій у навчальному процесі має включати в себе комплекс дисциплін, та забезпечувати методологічний, спеціальний і методичний зв'язок з формуванням основ інформаційної культури, а також здатність використовувати нові інформаційні технології у своїй професійній діяльності.

Оволодіння новими інформаційними технологіями навчання необхідне не лише тим педагогам, які безпосередньо застосовують комп'ютер у навчальному процесі. Нині ці знання – невід'ємний складник інформаційної культури педагога. Інформаційна культура відображає досягнутий рівень організації інформаційних процесів та ефективності створення, збереження опрацювання, подання і використання інформації, що забезпечує цілісне бачення світу, його моделювання, передбачення наслідків рішень, які приймає людина. Використовуючи нові інформаційні технології навчання, педагог повинен уміти добирати найраціональніше поєднання різних методів навчання відповідно до цілей і завдань, які

необхідно розв'язувати в навчальному процесі. У контексті самоосвіти підвищується роль бібліотеки закладу вищої освіти, яка має акумулювати й презентувати викладачам найсвіжішу інформацію в сфері професійної освіти. З метою створення централізованого управління даними, виникає необхідність автоматизації роботи бібліотеки, яка передбачає підвищення якості обслуговування читачів, полегшення і збільшення продуктивності роботи персоналу бібліотеки [5, с.117-124].

Важливою умовою самоосвіти є реалізація інноваційних педагогічних технологій, пояснення причин змін і мотивація педагогів до використання інноваційних методів навчання. Сьогодні поряд з традиційними формами використовують інноваційні форми збагачення професійних знань, що мотивують процес самоосвіти і сприяють розкриттю творчого потенціалу: спеціальна навчальна підготовка (отримання другої освіти); підвищення кваліфікації (на курсах та в міжкурсний період); спеціалізація, використання дистанційних технологій; групова самоосвітня робота: ділові ігри, «круглі столи», робота творчих груп, професійні тренінги, розбір проблемних ситуацій, майстер-класи, презентації новинок, конкурси педагогічної творчості, проведення віртуальних нарад, проблемних семінарів; індивідуальна самоосвітня робота: інтернет-конференції, вебінари, онлайн-тести, відеотека, відео тренінги, презентації, електронні підручники та посібники, досліди, експерименти, апробація нових програм, підручників, посібників [11, с.21].

Також однією з інноваційних форм самоосвіти є дистанційна освіта – форма навчання, що призначена для підвищення освітнього рівня чи кваліфікації викладача, що реалізується, в основному, за технологіями дистанційного навчання. Інформаційна підтримка освітнього процесу в умовах дистанційного навчання включає використання баз даних і знань з навчальною метою. Дедалі більшого поширення набувають електронні бібліотеки – бази даних освітньої інформації, автоматизованих навчальних курсів, електронних підручників, телекомунікаційних технологій; з навчальною метою використовується мережа Інтернет. Освітній процес в умовах дистанційного навчання необхідно організувати, використовуючи інноваційні підходи, з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання та орієнтувати його на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності, швидкої адаптації до змін в умовах ринкової економіки. Нові засоби навчання і нові інформаційні технології вимагають високого ступеня підготовленості, навченості та готовності викладачів застосовувати різні досягнення інформаційних технологій у процесі навчання. Знання наукових основ опрацювання інформації та здатність свідомо і обґрунтовано застосовувати їх на практиці для конкретної постановки і ефективного розв'язання змістових задач з різних сфер діяльності – необхідний компонент інформаційної культури викладача, яка, у свою чергу, в епоху інформатизації набуває дедалі більшого значення для загальної культури особистості. Прогнозованими результатами використання інформаційних технологій у навчальному процесі в умовах дистанційного навчання є формування системи знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти, а також досягнення запланованих результатів навчання.

Результативності самоосвітньої діяльності можна досягти за умов правильного планування індивідуальної програми самоосвіти та мотивації на розкриття актуальної теми самоосвіти. Особливу увагу потрібно приділити формуванню теми самоосвіти, яка має бути комплексною, маючи професійну, виховну та психологічну складові. Проектуючи індивідуальний план самоосвіти необхідно виходити з того, що сьогодні суспільству потрібні ініціативні й самостійні фахівці, здатні постійно вдосконалюватися та підвищувати рівень підготовки власних сфер діяльності [4, с.45-48].

Одним із важливих результатів самоосвітньої діяльності педагога є розвиток його індивідуального стилю діяльності, що, в свою чергу, є основою інноваційної підготовки майбутнього фахівця. Важливим умовами, які сприяють розвитку індивідуального стилю діяльності викладача закладу вищої освіти, є альтернативні способи опрацювання навчального матеріалу; утворення моделі навчального процесу як творчого пошуку: від бачення і постановки проблеми до пропозицій, передбачень, гіпотез, їх перевірки, пізнавальної і професійної рефлексії; досягнення відповідності знань особистому досвіду взаємодія педагогічного знання з особистістю здобувача вищої освіти. Процес розвитку індивідуального стилю діяльності педагога залежить від його індивідуальних особливостей, рівня професійної підготовки і сформованості рефлексії, творчої активності.

Висновки. Проблема самоосвіти викладачів вищої школи є сьогодні важливою й актуальною і потребує у сучасних умовах вивчення та пошуку шляхів розв'язання. Основним змістом самоосвіти викладача є оновлення й удосконалення знань, умінь і навичок із метою досягнення бажаного рівня професійної компетентності.

1. Система самоосвітньої діяльності викладача передбачає добір ефективних форм і методів самоосвіти, вміння працювати з інформацією. Самоосвіта повинна бути безперервною, сприяти оволодінню педагогом професійними знаннями та їх застосуванням у своїй практичній діяльності. Кожний педагог, якщо він прагне бути затребуваним освітньою системою, повинен постійно вдосконалювати свій професіоналізм, займатись самоосвітою, щоб відповідати вимогам сучасності.

2. Самоосвіта педагога буде результативнішою, якщо передбачатиме перспективне та поточне планування, тісно пов'язана з практикою, матиме науковий характер та відповідатиме змісту визначених завдань. Ефективному професійному та загальнокультурному зростанню педагогів сприяє створення комплексної дієвої системи саморозвитку в позитивному самоосвітньому середовищі закладу вищої освіти.

3. Самоосвіта виступає ключовим фактором розвитку педагога професійного навчання. Самоосвітня компетентність формується на основі набуття досвіду самоосвітньої діяльності, вироблення власної індивідуальної моделі самоосвіти впродовж педагогічної діяльності. Самоосвіта дає позитивні результати тоді, коли вона здійснюється цілеспрямовано, планомірно, систематично. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні самоосвітньої діяльності викладачів закладів вищої освіти в умовах дистанційної освіти. Також перспективи подальших досліджень в цьому напрямі полягають у визначенні умов готовності педагогів та майбутніх педагогів професійного навчання працювати в сучасному інформаційно-освітньому середовищі, підвищуючи самоосвітню компетентність через використання засобів інформаційно-комунікативних технологій.

Список використаних джерел:

1. Астахова К. Активізація пізнавальної діяльності студентів: підходи приватного ВНЗ. *Вища освіта України*. 2003. С.106-110.
2. Гагарін М. Проблеми підготовки сучасного вчителя. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2010. №1. С.133-139.
3. Дереза І.С. Формування готовності студентів до самоосвіти як актуальна педагогічна проблема. *Педагогіка вищої та середньої школи*. Кривий Ріг: КДПУ, 2010. Вип.27. С.43-49.
4. Дубровіна І.В. Деякі аспекти самоосвітньої діяльності вчителів в системі післядипломної освіти. *Науковий огляд*. Київ, 2015. №3. С.45-48.
5. Енциклопедія освіти: під ред. В.Г.Кременя. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
6. Значенко О. Інформаційний арсенал педагога. *Вища освіта України*. 2002. №1. С.75-78.
7. Ільчук В.В. Педагогічні умови професійного саморозвитку викладачів фахових дисциплін у вищих аграрних навчальних закладах: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.04. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2016. 251 с.
8. Кайдалова, Л.Г. Самоосвіта і самовдосконалення викладача вищого навчального закладу. *Проблеми трудової та професійної підготовки*. 2011. №17. С.40-48.
9. Махиня Т.А. Особливості самоосвіти викладачів ВНЗ в умовах інформатизації навчального процесу: URL:<http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmo> (дата звернення 21.10.2013 р.).
10. Мішин С. Теоретичне обґрунтування поняття «самоосвіта» в процесі професійної педагогічної діяльності майбутнього фахівця. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2012. №2(18). С.74-77.
11. Панасенко В. Самоосвіта в системі формування професійної компетентності педагогів. *Завуч*. 2009. №10. С.21.
12. Родик Г. Напрямки формування педагогічної майстерності та підвищення рівня професіоналізму викладача вищої школи. Гуманітарні та соціальні науки : матеріали I Міжнародної конференції молодих вчених HSS-2009 (м. Львів, 14–16 травня 2009 року), Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. С.221-223.
13. Цветкова Г. Професійно-педагогічне самовдосконалення викладачів ВНЗ: специфіка, структура, етапи. *Рідна школа*. 2012. №12. С.33-38.
14. Федорович А.В. Професійна компетентність як результат підготовки фахівців закладів вищої педагогічної освіти. *Вісник Черкаського університету*. 2018. №18. С.109-115.